

УДК 811.161.2'37

Мартакова А. В.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ КІТЧУ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКОГО ПОСТМОДЕРНУ

У статті здійснено спробу окреслити лінгвокультурне осмислення поняття «кітч» у художньому українському постмодерному дискурсі та визначити його ключові ознаки.

Ключові слова: кітч, постмодерн, лінгвокультурний.

Мартакова А. В. Лингвокультурный аспект китча в художественном дискурсе украинского постмодерна. – Статья. В статье предпринята попытка очертить лингвокультурные осмысления понятия «китч» в художественном украинском постмодерном дискурсе и определить его ключевые признаки.

Ключевые слова: китч, постмодерн, лингвокультурный.

Martakova A. V. Linguocultural aspect of kitsch in artistic discourse of Ukrainian postmodernism. – Article.

The paper has made an attempt to outline the linguocultural understanding of the concept of "kitsch" in postmodern Ukrainian literary discourse and identify its key features.

Key words: kitsch, postmodern, linguocultural.

Постмодерна поезія, послуговуючись відповідними засобами і способами її текстотворення, основним завданням яких є реалізація світоглядних позицій автора, визначає типовий характер постмодерністського дискурсу. Одним із таких характерних проявів постмодерністської спрямованості тексту можемо вважати кітч.

Кітч – одне з найбільш неоднозначних явищ літератури сьогодення. Складність його вивчення полягає у відсутності чіткої дефініції самого поняття. Вивчаючи питання визначення кітчу, можна натрапити на різні критерії, які й визначають, що є власне кітчем, а що необхідно віднести до класичної чи масової літератури. Дослідження кітчу можливе тільки за умови узгодження і взаємодії двох аспектів: культурологічного та лінгвістичного [9]. Така думка обґрунтовується тим, що кітч – явище культурологічне, але нерозривно зв'язане з його мовним вираженням. Мова ж певною мірою визначається саме культурою і є її безпосереднім вербальним вираженням. Їх взаємодія дозволяє виявляти в них як щось загальне, так і специфічне, оригінальне. Таким специфічним є і постмодерний кітч в українських поетичних творах, що визначається національною своєрідністю. Американський лінгвіст Е. Сепір так висловлювався про взаємодію лінгвістичного та культурологічного аспектів: «Не можу я визнати й справжньої причинної залежності між культурою і мовою. Культуру можна визначити як те, що суспільство робить і думає. Мова є те, як думають. <...> Цілком справедливим є і те, що історія мови й історія культури розвиваються паралельно» [12, с. 171]. Тож український кітч як вираження постмодерністської векторності поетичного тексту необхідно розглядати саме в лінгвокультурному аспекті.

Актуальність обраної дослідницької проблеми визначається недостатністю вивчення феномена кітчу як лінгвокультурного явища в українській постмодерній поезії. Тому мета розвідки – здійснити спробу осмислення лінгвокультурного поняття «кітч» у системі постмодерного дискурсу й конкретизувати його місце в літературі зазначеного мистецького формату.

Твори, основою яких є кітч, мають структуру та форму, схожу зі справжнім мистецтвом високого рівня, проте за фактом є тільки його імітацією. Продукт кітчу характеризуються наявністю шаблонів, стереотипів, кліше, запозиченням найхарактерніших ознак і форм народного чи класичного мистецтва, еклектичним по-

єднанням стилевих характеристик, що втілюються в яскравій, модерній формі. Художню образність, оригінальність, новизну форми, сюжету чи змісту, вишуканість підміняють стереотипом, банальністю, тривіальністю, штампом. Відсутність якісного художнього відбору, який робить твір багатозначним, високохудожнім, його спрощена і груба зовнішня форма призводять до того, що зміст твору стає спростованим [11].

Деякі з дослідників вважають, що кітч як прояв відсутності смаку існував у мистецтві завжди. Елементи кітчу можуть проявлятися в будь-яких напрямках мистецтва тоді, коли автор, пристосовуючись до смаків читачів, знижує мистецький рівень твору для задоволення інших потреб. Іноді в сучасному мистецтві актуальна тема знаходить втілення у формі, що не має справжньої мистецької цінності й розрахована на масового споживача [8]. Суть кітчу в його хамелеонстві, здатності маскуватися залежно від потреб сучасної, актуальної для нього культури, спростовуючи найсвятіше або ж возвеличуючи найубогіше.

Виходячи з відомого судження, що ніщо не виникає з нічого, можемо припустити, що кітч існував у культурному просторі задовго до постмодернізму та навіть модернізму. Беручи до уваги той факт, що феномен кітчу існує не тільки в літературі, а й у багатьох інших сферах, можна стверджувати, що кітч існує паралельно з людським існуванням саме з того моменту, коли почалося змішування мистецьких форм, імітування високого та естетичного. Починаючи з 1930-х рр. розвідки, присвячені більш детальному аналізу цього феномена, з'являлися в закордонних практиках, щоб у 1970-х рр. знайти своїх послідовників серед вітчизняних дослідників [11]. Враховуючи політичну ситуацію України 1970-х рр. (відсутність її самостійності), усвідомлення цього явища мало чіткі обриси ближче до 1980-х рр., коли кітч розглядався вже як естетичний феномен з антиестетичною конотацією.

Своє відображення кітч має у всіх сферах людського існування. Як зазначає відомий американський арт-критик Клемент Грінберг: «Кітч не обмежується містами, у яких він народився, але й випліскується в сільську місцевість, змітаючи народну культуру. Не виявляє кітч пошани до географічних і національно-культурних меж. Ще один масовий продукт західної промислової системи, кітч іде триумфальним маршем по світу, в одній колоніальній імперії за іншою стираючи відмінності тубільних культур і залишаючи ці куль-

тури без прихильників, так що нині кітч стає універсальною культурою, першою в історії універсальною культурою» [7]. Не стала винятком і художня література. Переломний момент національного усвідомлення разом зі змінами історичних епох та культурних парадигм синхронно змінювали й ціннісні підвалини кітчу, утворивши певне нашарування, «сендвіч», інтегрувавши кітч до операбельного простору засобів вираження постмодерну [8].

Кітч є культурною категорією. Наголошуючи на одній з основних функцій кітчу – відтворення, імітування, – слід зазначити, що вона тісно переплітається з «антиестетичною» функцією, бо саме естетиці та красі кітч протиставить свою естетику симуляції. Власне естетика симуляції і є найчіткішим відображенням соціальних, класових характеристик, які проявляються в субкультурі [2].

Кітч (з нім. kitsch – халтурка) розуміють як один із найперших стандартизованих проявів масової культури, які характеризуються серійним виробництвом та статусним значенням, орієнтованим на потреби буденної свідомості [4].

На сьогодні поняття кітчу досліджується у працях українських та зарубіжних учених. Розглядаючи український кітч у постмодернізмі, літературознавець Т.А. Гундорова вказує на його попередню природу: «Постмодерні підходи до визначення природи кітчу спираються на практику постструктуралізму і деконструктивізму. Зокрема, запропоноване Ж. Деррідою поняття «критичної реафірмації», по суті, відповідає поняттю повторної естетизації» [6, с. 32]. «Кітч – мікромодель масової культури, семіотична програма якої – імітування, копіювання та перетворення мистецтва на товар. Після романтизму, який спонукав зацікавлення красивим, кітч живе у кожному мистецькому явищі. Мистецтво бореться з ним або, навпаки, використовує естетичну природу кітчу, коли, подібно до вірусу, прищеплюється до мистецького явища (артефакту), проникає в нього і трансформує його, породжуючи нові формальні та смислові видозміни. Таким чином, кітч – це своєрідний засіб перекодування і, зокрема, травестіювання високої культури» [6, с. 5].

Лінгвістичне значення кітчу виділяємо, спираючись на попередні погляди у філологічній науці. Так, Ж. Бодрійяр говорить, що кітч «визначається переважно як псевдооб'єкт, тобто симуляція, копія, штучний об'єкт, стереотип; для нього прикметні бідність у тому, що стосується реального значення, і надмірність знаків, алегоричних референцій, різномірних конотацій, екзальтація в деталях і насиченість деталями» [1, с. 144].

Розглядаючи поданий феномен у контексті постмодерного дискурсу, О.О. Маленко зазначає: «Реалізація нового літпроцесу (новоліту) в умовах української культурної дійсності позначилася насамперед на мовній картині постмодерного тексту, яка стає екраном художніх рефлексій автора-деміурга, репрезентуючи його інтенційну програму текстотворення. При цьому формально-змістові рівні тексту вповні відбивають актуальну суспільну ситуацію. Абсурд, беззмістовність, руйнація цінностей, дифузія свого й чужого (культури, інформації, мови) вербалізується колажуванням різномірних мовних кодів, знаків, цитаціями, словесною абракадаброю – кітчем» [10, с. 426].

Покликаний привертати й концентрувати на собі увагу, використовуючи фольклор та масовість, не зупиняючись навіть перед блюзнірством, постмодерний

кітч характеризується зміною літературних форм, оновленням мови, звільненням від штампів та академічних шаблонів. Кітч, безумовно, орієнтований на імітацію, що не відповідає елітарним естетичним вимогам; на масовість та популярність; на комерційність; сентиментальність та зреченість від реального буття.

Тісний зв'язок кітч має з фольклором. Він не імітує фольклор, а використовує його як знаряддя для імітації. Можемо припустити, що фольклорні форми стали популярними для кітчу не тому, що вони звичні для народу. Зародки взаємозв'язку кітчу та фольклору беруть початок від штучного відтворення народних цінностей, коли велася тоталітарна політика відновлення культури, її популяризація (часи несаможиттєвої України). Саме така політика і стала причиною асоціації фольклору з кітчем. Тільки розрізнення тонких граней фольклору й кітчу дають змогу визначити суть різних явищ за умови їх колосальної схожості.

Поети-постмодерністи використовують народний фольклор як кітч, вживаючи прислів'я, приказки, народні вислови зовсім в іншому сенсі: *що відділяє слово від діла а душу від тіла / і тіло від тіла і те що впало саме від того / котре ще не сіло* [13, с. 194]; *мамо мила в твого сина / стала сива голова / напою коня бензиною / хай собі співа* [13, с. 178]; *я лікував склероз пургеном / а клина клином вибивав* [13, с. 86]. Використання народної символіки: *цей народ-недорідь цей кашометал / борщограніт писанкокріця / словом те що мовчить / тільки ридма ридає криниця / тільки криком кричить трава / ти кумівцино моя сватівцино моя ти жива / рідне ніщо моє* [14, с. 9]; *небо тут правильних кольорів бо інших немає а четвер / чистий хоча казали був іще якийсь та про нього вже забули / калина тут також крилата а квіти самі себе малюють на / стінах хат* [14, с. 35]; *мовчиши мій вовче не мовчи / вже після світу намочився / топчи той рясст топчи його топчи / бо так цвіте цвинтарна вишня* [14, с. 75]. Використання спростованої лексики, русизмів, що перегукується із суржилом: *І журнал «Україна», / І журнал «Аганьок». / пниш не в руководящі, – / Невелике цабе. / Й ближчим будь до трудящих, / Умоляю тебе!* [3, с. 232]; *Травень, а так, понімаєте, холодно. / Так, понімаєте, все навпаки;* [3, с. 249].

Таке використання кітчу забезпечує масовість, популярність серед неелітарних верств населення, котрі у повсякденному житті спілкуються за допомогою суржику. Саме суржик для багатьох сільських мешканців є «побутовим мовленням», у якому поєднано лексичні та граматичні елементи української та російської мов без дотримання норм літературної мови [5]. Перегукування суржику й кітча свідчить про те, що, існуючи паралельно, згадані форми як засоби вираження й оформлення авторського наміру є взаємопроникними. Суржик стає контекстуальним оформленням кітчу, й таке його використання є характерним саме для літератури постмодерну.

Комерційна направленість кітчевих текстів зумовлена основною метою – реалізацією літературного матеріалу. Постмодерні тексти, будучи здебільшого поверхневими за змістом, не розраховані на елітарного читача, покликані не обтяжувати, а, навпаки, максимально наблизитися до сьогодення для більш швидкого сприйняття, віддзеркалення реального світу крізь призму паралельного «споглядання» твору. Поети використовують кітч поряд з іншими прийомами організації тексту, за допомогою чого й досягають поставленої мети. Літературно естетичний, контекстуально

наповнений, «високий» твір ніколи не ставав лідером продажу, який можна побачити повсюди. Кітч же, навпаки, дає змогу займати провідну позицію на ринку літератури загалом.

Визначаючи лінгвокультурне підґрунтя кітчу, який розглядається у зрізі українського постмодерного дискурсу, окреслюємо такі його риси: недотримання правил організації високоякісного художнього тексту, повне редукування змістів, взаємопроникнення й тотальна

імітація. Кітч як самостійний феномен об'єктивується в тексті на рівні мовностилістичної організації, завдяки чому зазнають втілення світоглядні й текстотвірні інтенції автора постмодерного поетичного твору, відбувається орієнтація на масовість і популярність літератури, реалізуються комерційні цілі. Обсяг представленої розвідки не передбачає широкоформатний аналіз засобів проявлення кітчу в постмодерному тексті й становитиме тему подальших досліджень.

Література

1. Бодрийяр Ж. Китч. Общество потребления. Его мифы и структуры. / Ж. Бодрийяр. – М. : Культурная революция ; Республика, 2006. – 180 с.
2. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Ж. Бодрийяр. – М. : Культурная революция; Республика, 2006. – С. 144–146 [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://ec-dejavu.ru/k/Kitsch-2.html>.
3. «Бу-Ба-Бу»: Вибрані твори: Поезія, проза, есеїстика / Авторський проект, упоряд., бібліограф. відомості та прим. Василя Габора. – Л. : Піраміда, 2008. – 392 с.
4. Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B8%D1%82%D1%87>.
5. Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D1%80%D0%B6%D0%B8%D0%BA>.
6. Гундорова Т.А. Кітч і Література. Травестії / Т.А. Гундорова. – К. : Факт, 2008. – 284 с.
7. Грінберг К. Авангард і кітч / К. Грінберг [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.azh.com.ua/lib/avangard-i-kitch>.
8. Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=7117.
9. Кітч і культура [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://book.net/index.php?p=achapter&bid=19551&chapter=1>.
10. Маленко О.О. Лінгво-естетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до поспомодерну) : [монографія] / О.О. Маленко. – Х., 2010. – 488 с.
11. Мусянкova Н.А. Китч в изобразительном искусстве последней четверти XX века / Н.А. Мусянкova [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://artstudies.sias.ru/upload/2012_3-4_564-591-musankova.pdf.
12. Сэпир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. / Э. Сэпир. – М., 1993. – 244 с.
13. Цибулько В.М. Ангели і тексти / В.М. Цибулько. – Х. : Фоліо, 2005. – 223 с.
14. Цибулько В.М. Книга застережень. 999 / В.М. Цибулько ; післям. С. Квіта. – Х. : Фоліо, 2003. – 143 с.